

**รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่า
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย***
**The form of Buddhist Tourism of Monk the forest
Temples in the Northeastern Part of Thailand**

พระมหาณัฐกิตติ อนารโต, พระครูสิริสุตาทิพย์ และพระวิมาน กุมภีรปุณฺโญ
Phramaha Nattakitti Anarato, Phrakru Sirisutaphorn and Phra Viman Gambhīrapaṇṇi
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ubon Ratchathani Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: Natkitti2562@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพและปัญหาของการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) ศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 3) เสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบันเป็นทางเลือกหนึ่งของนักท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยม แต่จะมีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยว การบริการ สิ่งอำนวยความสะดวกที่ยังไม่เพียงพอ และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่ไม่เหมาะสม โดยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่ามี 14 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม การศึกษาธรรมะ การเรียนรู้ การสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่นการท่องเที่ยวประวัติ/ผลงาน ปฏิบัติการพักผ่อน การแสวงบุญ เพื่อสุขภาพ ศึกษาวิถีชีวิตพระสงฆ์ เยี่ยมชมศิลปะ/จิตรกรรม และท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของพระสงฆ์สายวัดป่า ส่วนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกออกเป็น 6 กลุ่มยุทธศาสตร์ ดังนี้ 1) ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยว

*ได้รับบทความ: 2 ธันวาคม 2562; แก้ไขบทความ: 20 พฤษภาคม 2563; ตอรับตีพิมพ์: 26 พฤษภาคม 2563

Received: December 2, 2019; Revised: May 20, 2020; Accepted: May 26, 2020

เชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 4) ยุทธศาสตร์การบูรณาการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 5) ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 6) ยุทธศาสตร์การเฝ้าระวังปัญหาจากการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำสำคัญ: รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธ; พระสงฆ์สายวัดป่า; ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Abstract

There is the objective for study: 1) the state and a problem of something tourist manner Buddha attraction in the Buddhist priest, 2) forest temple in the Northeastern for study tourism manner Buddha format in the Buddhist priest late forest temple in the Northeastern, 3) for present tourism manner Buddha strategy in the Buddhist priest late forest temple in the Northeastern. This research is a qualitative research. By means of interview.

The results revealed that: Buddhist tourism of monks of forest temple in northeastern nowadays as an alternation of tourists that are popular but there will be problems with tourist attraction management and insufficient that is not enough. And inappropriate behavior of tourist in the form of Buddhist tourism of monks in forest temple in the northeastern found that there are 14 forms namely Dharma practice tourism, Dharma education, learning, sacred worship, Ecotourism, tourism travel, see history and work rest, seeking merit for health, studying the way of life of monks, visit the art of painting and historical tourism of monks forest temple line. Part as for the Buddhist tourism Strategic of the monks forest temple in the northeastern Divided into 6 Strategic group as follows: 1) Strategic conservation of resources tourism of Buddhist monks of forest temple in the northeastern, 2) Strategic of promoting Buddhist tourism of monks forest temple in the northeastern, 3) Strategic of Development of resources Buddhist tourism of monks forest temple in the northeastern, 4) Strategic of integration of Buddhist tourism of monks in forest temple in northeastern, 5) Strategic of dissemination of Buddhism in form of Buddhist tourism of monks in forest temple in northeastern and 6) Strategic of people

surveillance from Buddhist tourism of monks in forest temple in northeastern.

Keywords: The form of Buddhist Tourism; Monk way The Forest Temple;
the North eastern

1. บทนำ

ภาคการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของทุกสังคม ก่อให้เกิดธุรกิจและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก สถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย ตั้งแต่เดือนมกราคม-สิ้นเดือนกรกฎาคม 2558 มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าประเทศไทยจำนวน 17.5 ล้านคน นำเงินตราเข้าประเทศ จำนวน 818,439 ล้านบาท คาดว่าตลอดทั้งปีจะมีนักท่องเที่ยวเข้าประเทศ 29-30 ล้านคน และสร้างรายได้เข้าประเทศราว 1.6-1.8 ล้านล้านบาทต่อปี (Manager of daily, 2017) ในประเทศไทยมีสถานที่ท่องเที่ยวที่หลากหลายที่สุดประเทศหนึ่งของโลก จึงมีการผลักดันให้เปิดตลาดการท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 2 ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ที่ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพให้มีความเติบโตอย่างยั่งยืน โดยส่งเสริมการกระจายการเดินทางท่องเที่ยวและการเติบโตทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดและภูมิภาค สร้างการรับรู้เอกลักษณ์ของพื้นที่ (Ministry of tourism and Sport, 2011 : 34) โดยมุ่งเสริมยุทธศาสตร์การกระจายนักท่องเที่ยวไปสู่ภูมิภาค เพื่อให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นระบบเศรษฐกิจของประเทศให้มีความเข้มแข็งและเติบโตอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันยังสามารถเชื่อมโยงกับ

ประเทศเพื่อนบ้านอันจะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ทั้งยังเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน (National statistical office, 2014 : 7)

ในส่วนของพระพุทธศาสนาได้มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นการท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปมัสการสังเวชนียสถาน 4 ตำบลในประเทศอินเดีย หรือแม้แต่คนไทยเดินทางไปศึกษาปฏิบัติธรรม ทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ตามต่างจังหวัด ในเทศกาลต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กิจกรรม ประเพณี และการเรียนรู้ทางศาสนาเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้คนเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ซึ่งนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวนหนึ่งได้เลือกกิจกรรมการเรียนรู้ทางศาสนา (Pramaha Sutit Apakaro, et al., 2017) สอดคล้องกับทางการประเทศอินเดียที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ปัจจุบันทางการอินเดียกำลังให้ความสนใจกับทัวร์เชิงศาสนา โดยเฉพาะในหมู่ชาวพุทธ เพราะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพุทธส่วนใหญ่อยู่ในประเทศอินเดีย ทำให้เกิดอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และรัฐบาลอินเดียใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยวสำหรับทัวร์เชิงศาสนา เชื่อว่าจะมีนักท่องเที่ยวชาวพุทธปีละ 2-3 ล้านคน โดยรัฐบาลอินเดียเรียกโครงการนี้ว่า Buddhist circuit หรือ วงจรชาวพุทธ (Voice of America, 2017) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นต้นทุนการท่องเที่ยวที่สำคัญ ซึ่งเป็นการ

แปลงต้นทุนทางพระพุทธศาสนาเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ หากประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีก็จะสามารถดึงศักยภาพการท่องเที่ยวเข้าจังหวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย นักท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา (Planning and Budget Division, division Khon Kaen provincial administrative organization, 2011 : 25)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยพบว่า มีพระสงฆ์สายวัดป่าที่ปฏิบัติกรรมฐานเป็นจำนวนมาก ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทั่วประเทศได้เดินทางไปกราบไหว้สักการะ ทำบุญ สันทนาการ ศึกษาแนวทางการดำเนินชีวิตและปฏิบัติธรรม ตลอดจนการแสวงบุญกับพระสงฆ์สายวัดป่าในรูปแบบต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้เสนอให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทำงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Komchadluek, 2017) ถึงแม้ว่าบางท่านจะมรณภาพไปแล้ว แต่ก็ยังเป็นจุดหมายของนักท่องเที่ยวที่มีความศรัทธาได้เดินทางไปกราบสรีระหรืออัฐิของท่านอยู่เสมอ โดยวัดของท่านได้กลายมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธอีกรูปแบบหนึ่ง ทำให้คณะวิจัยมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบการท่องเที่ยว

เชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. เพื่อเสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้รูปแบบการศึกษาวิจัยวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Work Study)

พื้นที่ในการดำเนินการวิจัยนี้มี 6 แห่ง ดังนี้

- 1) วัดโพธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พระครูโพธิสารคุณ (หลวงปู่โพธิ์)
- 2) วัดป่าบ้านตาด ตำบลบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี (หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน)
- 3) วัดป่าสุทธาวาส ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร (หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต)
- 4) วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (หลวงปู่ดูล อตุโล)
- 5) วัดอรัญบรรพต อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย (หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ) และ
- 6) วัดหนองป่าพง อำเภวารินคำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

(หลวงปู่ชา สุภทโท)

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยนี้ ได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) เฉพาะกลุ่มผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัยโดยจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มคือ 1) กลุ่มเจ้าอาวาสวัดทั้ง 6 แห่ง รวม 6 รูป 2) กลุ่มพระสงฆ์วัดละ 2 รูป รวม 12 รูป 3) กลุ่มนักท่องเที่ยววัดละ 5 รูป/คน รวม 30 รูป/คน รวมทั้งหมดจำนวน 48 รูป/คน

เครื่องมือการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม จำนวน 48 รูป/คน

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย คณะวิจัยการศึกษาข้อมูลเอกสาร 2 ส่วน คือ 1) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา บทความ หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การสำรวจข้อมูลพื้นฐานและบริบทพื้นที่วิจัย แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่อตอบประเด็นปัญหาการวิจัยตามวัตถุประสงค์ และได้สร้างชุดความรู้ใหม่จากการวิจัย

4. สรุปผลการวิจัย

1. สภาพและปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกตามพื้นที่วิจัยทั้ง 6 แห่ง ดังต่อไปนี้

1.1 สภาพของการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพระครูโพธิสารคุณในปัจจุบันที่นักท่องเที่ยวนิยมมาท่องเที่ยว ประกอบด้วย อัฐบริวารของท่าน สักการะรูปหล่อของท่าน พิพิธภัณฑมรดกอีสาน ปรีชาธรรมบานประตูและหน้าต่างของพระอุโบสถ ปติมากรรมปูนปั้นปรีชาธรรมรอบศาลาโพธิสาร 72 และจิตรกรรมปรีชาธรรมบนศาลาโพธิสาร 72 นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์ต้นไม้ขนาดใหญ่ไว้เป็นจำนวนมาก นักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งจึงมักมาเยี่ยมชมความร่มรื่นของต้นไม้ขนาดใหญ่ในส่วนปัญหาของการท่องเที่ยวพบว่า มี 3 ส่วน คือ 1) ปัญหาการบริการ คือ ขาดบุคลากรแนะนำการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ 2) ปัญหาการจัดแสดง คือ สถานที่เก็บและแสดงบริหารของท่านอยู่บนศาลาโพธิสาร 72 ชั้น 3 จึงทำให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงได้ยาก 3) ปัญหาด้านข้อมูล คือ ยังไม่มีแผนผังและการอธิบายสถานที่ท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยว

1.2 สภาพการท่องเที่ยวปัจจุบันของวัดป่าบ้านตาด ประกอบด้วย นักท่องเที่ยวที่นิยมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในวัดป่าบ้านตาด เพราะเป็นจุดเด่นของวัดที่สามารถรักษาความร่มรื่นของผืนป่า นักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งมาเรียนรู้และสักการะอัฐิ เยี่ยมชมสิ่งของบริวาร สถานที่เกี่ยวกับหลวงตามหาบัว การปฏิบัติธรรม และการศึกษาวิถีชีวิตของพระสงฆ์สายวัดป่า ส่วนปัญหาของการท่องเที่ยวพบว่า มี 3 ส่วน คือ 1) ปัญหาเกี่ยวกับการขาดบุคลากรด้านการท่องเที่ยวโดยตรง 2) ปัญหาทางด้านข้อมูล เพราะฐานข้อมูลส่วนหนึ่งกำลังดำเนินการจัดสร้างยังไม่เสร็จและ 3)

ปัญหาด้านการบริการ เพราะวัดไม่ได้เน้นให้บริการนักท่องเที่ยว แต่จะเน้นการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก

1.3 สภาพการท่องเที่ยวที่สำคัญของวัดอรัญบรรพต ประกอบด้วย มณฑปหลวงปู่เหรียญ วรลาโภ วิหารวรลาโภประดิษฐานรูปเหมือนท่าองค์จริงของหลวงปู่เหรียญ พระสุธรรมเจดีย์ ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมอัฐบริหาร และอัฐิธาตุของท่าน ทั้งยังมีจุดเด่นด้านท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะมีความสงบร่มรื่นและมีความหลากหลายทางชีวภาพและมีเสนาสนะที่สร้างกลมกลืนกับธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีเจดีย์หลวงปู่บุญหนัก ขันติโก ซึ่งเป็นสหายธรรมของหลวงปู่เหรียญ ส่วนปัญหาการท่องเที่ยวหลวงปู่เหรียญ พบว่า 1) ป้ายบอกทางไม่ชัดเจน ในบางช่วงทำให้นักท่องเที่ยวหลงทางบ่อย 2) ขาดบุคลากรให้คำแนะนำและให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

1.4 สภาพการท่องเที่ยวของวัดป่าสุทธาวาส ในปัจจุบันกลายเป็นวัดป่ากลางเมืองเป็นสำนักเรียนสำคัญของพระสงฆ์ในสกลนคร มีสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว คือ อุโบสถ พิพิธภัณฑสถานหลวงปู่มั่น จันทสารเจดีย์านุสรณ์ ซึ่งเป็นเจดีย์พิพิธภัณฑสถานหลวงปู่หลุย จันทสาโร เยี่ยมชมกุฏิและทางเดินจงกรม ความร่มรื่นในวัด ในส่วนปัญหาพบว่ามี 3 ส่วน คือ 1) ปัญหาด้านการบริการเพราะบุคลากรให้บริการนักท่องเที่ยวมีน้อยเมื่อเทียบกับสัดส่วนนักท่องเที่ยวจำนวนมาก 2) ปัญหาด้านข้อมูล เพราะมีข้อมูลบางส่วนใช้มานานหลายปีแล้ว ทำให้ข้อมูลไม่ชัดเจน 3) ปัญหาจากนักท่องเที่ยวไม่รักษาความสะอาด

1.5 สภาพการท่องเที่ยวที่สำคัญของวัดหนองป่าพง ประกอบด้วย พิพิธภัณฑสถาน

โพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท) ซึ่งเป็นศูนย์รวมประวัติและผลงานหลวงปู่ชา อัฐบริหาร รูปเหมือนหลวงปู่ท่าองค์จริง และสิ่งของที่ท่านเคยใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์รวมวิถีวัฒนธรรมของสังคมไทย ประกอบด้วยสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องประดับ อาวุธ เงินสกุลต่างๆ เป็นต้น ศูนย์เผยแพร่มรดกธรรมพระโพธิญาณเถระ (หลวงปู่ชา สุภทโท) เจดีย์พระโพธิญาณเถระ ซึ่งเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ภายในบรรจุเจดีย์สี่ทองที่บรรจุอัฐิธาตุของหลวงปู่ชา การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตพระสงฆ์วัดหนองป่าพง ท่องเที่ยวเชิงนิเวศในวัดหนองป่าพง เพราะยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ ส่วนปัญหาจำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ปัญหาเกี่ยวกับการบริการ เพราะยังไม่มีบุคลากรนำนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมสิ่งต่างๆ ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวจะเดินชมเอง ทำให้บางครั้งเข้าไม่ถึงแหล่งท่องเที่ยวสำคัญเพราะมีพื้นที่กว้างใหญ่ 2) ปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ซึ่งมักส่งเสียงดังรบกวนพระสงฆ์ สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรม

1.6 สภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธในวัดบูรพาาราม ประกอบด้วย ปูนียสถานเก่าแก่ อุโบสถสวยงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย เจดีย์อัฐบริหารและสิ่งของเครื่องใช้ของหลวงปู่ดุลย์ อตุโล สักการะรูปเหมือนของท่าน รวมทั้งการเยี่ยมชมเสนาสนะที่ก่อสร้างอย่างสวยงาม วิหาร ภาพวาด พระประธานศักดิ์สิทธิ์ (หลวงพ่อดุสิต) ส่วนปัญหาของการท่องเที่ยวจำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรดูแลรักษาเสนาสนะ ทำให้บางส่วนดูแลไม่ทั่วถึง 2) ปัญหา

เกี่ยวกับการบุคลากรให้บริการนักท่องเที่ยวยังมีน้อยเกินไป ทำให้นักท่องเที่ยวไม่ได้รับข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวหลวงปู่ดูลย์

2. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.1 รูปแบบการท่องเที่ยววัดโพธิ์: หลวงปู่โพธิ์ จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยววัดโพธิ์ พบว่ามี 11 รูปแบบ ดังนี้ 1) การท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนา 2) การท่องเที่ยวศึกษาธรรมะ 3) การท่องเที่ยวศึกษาแหล่งเรียนรู้ภายในวัด 4) การท่องเที่ยวเพื่อสักการะพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ 5) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 6) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 7) การท่องเที่ยวประวัติและผลงานหลวงปู่โพธิ์ 8) การท่องเที่ยววิถีชีวิต/ปฏิบัติทางหลวงปู่โพธิ์ 9) การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน 10) การท่องเที่ยวเชิงแสวงบุญ และ 11) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

2.2 รูปแบบการท่องเที่ยววัดป่าบ้านตาด: หลวงตามหาบัว ญาณสมปนฺโน พบว่ามี 8 รูปแบบ ดังนี้ 1) การท่องเที่ยว ประวัติ และผลงานของหลวงตามหาบัว 2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตและปฏิบัติของหลวงตามหาบัว 4) การท่องเที่ยวเชิงศึกษาวิถีชีวิตของพระสงฆ์วัดป่าบ้านตาด 5) การท่องเที่ยวเชิงธรรมะ 6) การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรม 7) การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม และ 8) การท่องเที่ยวเชิงแสวงบุญ

2.3 รูปแบบการท่องเที่ยววัดอรัญบรรพต: หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ การท่องเที่ยวของวัดอรัญบรรพต พบว่ามี 6 รูปแบบ ดังนี้ 1) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาประวัติและผลงานของหลวงปู่

เหรียญ 2) การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิต/ปฏิบัติทางหลวงปู่เหรียญ 3) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4) การท่องเที่ยวเชิงพักผ่อน 5) การท่องเที่ยวเพื่อแสวงบุญ และ 6) การท่องเที่ยวเชิงศิลปกรรมและจิตรกรรม

2.4 รูปแบบการท่องเที่ยววัดป่าสุทธาวาส: หลวงปู่มนั ฐิตโต การท่องเที่ยววัดป่าสุทธาวาส พบว่ามี 7 รูปแบบ ดังนี้ 1) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาประวัติและผลงานของหลวงปู่มนั 2) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิต/ปฏิบัติทางหลวงปู่มนั 3) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาธรรมะ 4) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของพระสงฆ์สายวัดป่า 5) การท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม 6) การท่องเที่ยวเชิงแสวงบุญ 7) การท่องเที่ยวเชิงพักผ่อนหย่อนใจ และ 8) รูปแบบการท่องเที่ยวสักการะสิ่งมงคล

2.5 รูปแบบการท่องเที่ยววัดหนองป่าพง: หลวงปู่ชา สุภัทโท การท่องเที่ยววัดป่าของวัดหนองป่าพง พบว่ามี 7 รูปแบบ ดังนี้ 1) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาประวัติและผลงานหลวงปู่ชา 2) การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม 3) การท่องเที่ยววิถีชีวิต/ปฏิบัติทางหลวงปู่ชาและวิถีพระป่า 4) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 5) การท่องเที่ยวเชิงธรรมะ 6) การท่องเที่ยวเพื่อปฏิบัติธรรม และ 7) การท่องเที่ยวเพื่อแสวงบุญ

2.6 รูปแบบการท่องเที่ยววัดบูรพาราม: หลวงปู่ดูลย์ อดุลโ การท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดบูรพาราม พบว่ามี 6 รูปแบบ ดังนี้ 1) การท่องเที่ยวประวัติและผลงาน 2) การท่องเที่ยววิถีชีวิต/ปฏิบัติทางหลวงปู่ดูลย์ 3) การท่องเที่ยวเพื่อสักการะอัฐิธาตุพระเถระสายวัดป่า 4) การท่องเที่ยวเพื่อปฏิบัติธรรม 5) การท่องเที่ยวเพื่อแสวงบุญ

และ 6) การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมจิตรกรรมฝาผนัง

3. ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงพุทธของ พระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการวิจัยพบว่ายุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิง พุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียง เหนือ จำแนกออกเป็น 6 กลุ่มยุทธศาสตร์ แต่ละ กลุ่มยุทธศาสตร์ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ย่อย กลยุทธ์และแผนงานรองรับ ดังผลการวิจัยโดยสรุป ต่อไปนี้

กลุ่มยุทธศาสตร์ที่ 1: ยุทธศาสตร์ด้านการ อนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัด ป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ ดังต่อไปนี้ 1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 การ อนุรักษ์ต้นทุนการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์ สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 2 กลยุทธ์ ได้แก่ การสืบทอดมรดกธรรมของพระ สงฆ์สายวัดป่าในอดีต และการรักษาบริบทของ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่า 2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 4 กลยุทธ์ ได้แก่ การจัดการขอบเขต และแผนผังในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์ สายวัดป่า การจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้อง กับสถานปฏิบัติธรรมวัดป่า การจัดการระบบนิเวศ ในแหล่งท่องเที่ยวของพระสงฆ์สายวัดป่า และการ อนุรักษ์สภาพภูมิทัศน์ในแหล่งท่องเที่ยว 3) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การรักษาสีลักษณ์การท่องเที่ยว เชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียง เหนือ จำแนกเป็น 2 กลยุทธ์ ได้แก่ การสร้าง ระเบียบและวิธีการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์

สายวัดป่า และขอบเขตการท่องเที่ยวเชิงพุทธของ พระสงฆ์สายวัดป่า 4) ยุทธศาสตร์ที่ 4 การอนุรักษ์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 4 กลยุทธ์ ได้แก่ การปลูกฝังจิตสำนึกให้มีความห่วงแหนแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่า หลักการ อนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัด ป่ากลยุทธ์ที่ วิธีการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ของพระสงฆ์สายวัดป่า และแนวทางอนุรักษ์แหล่ง ท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่า

กลุ่มยุทธศาสตร์ที่ 2: ยุทธศาสตร์ด้านการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัด ป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ประกอบด้วย 2 ยุทธศาสตร์ ดังนี้ 1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 ส่งเสริม สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว จำแนก ออกเป็น 2 กลยุทธ์ ได้แก่ การส่งเสริมสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง และส่งเสริม ประสิทธิภาพของสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่ง ท่องเที่ยว 2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 เสริมสร้างศักยภาพ การท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกออกเป็น 2 กลยุทธ์ ได้แก่ ส่งเสริมศักยภาพการแข่งขันให้กับ การท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่า และ ส่งเสริมทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวของพระสงฆ์ สายวัดป่า

กลุ่มยุทธศาสตร์ที่ 3: ยุทธศาสตร์ด้านการ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัด ป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าประกอบด้วย 2 ยุทธศาสตร์ ดังนี้ 1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 การขยาย ฐานนักท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าใน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 6 กลุ่มยุทธ ได้แก่ การขยายฐานนักท่องเที่ยวภายในประเทศ การขยายฐานนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ พัฒนาที่พักให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นิยมเดินทางมาค้างคืนในแหล่งท่องเที่ยว การบริการนักท่องเที่ยว กลุ่มที่ไม่ค้างคืนในแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาปัจจัยพื้นฐานเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และการขยายฐานนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ๆ 2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาปัจจัยการท่องเที่ยวและบุคลากรด้านการท่องเที่ยว จำแนกเป็น 3 กลุ่มยุทธ ได้แก่ การเสริมสร้างปัจจัยการท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากรด้านการบริการนักท่องเที่ยวพัฒนาศักยภาพการแข่งขันกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น

กลุ่มยุทธศาสตร์ที่ 4: ยุทธศาสตร์ด้านการบูรณาการการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ประกอบด้วย 2 ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 การสื่อสารด้านการท่องเที่ยวของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 2 กลุ่มยุทธ ได้แก่ การบริการข้อมูลข่าวสารแก่นักท่องเที่ยว และการโฆษณาประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว 2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 4 กลุ่มยุทธ ได้แก่ เชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภูมิภาคอื่น การเชื่อมโยงรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่ากับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ และการผลักดัน

แผนการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าเข้าสู่ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

กลุ่มยุทธศาสตร์ที่ 5: ยุทธศาสตร์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปของการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 3 ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 การท่องเที่ยวเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำแนกเป็น 3 กลุ่มยุทธ ได้แก่ การท่องเที่ยวเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม วิธีการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่า และสร้างคุณค่าของการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่า 2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 ส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปของการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 3 กลุ่มยุทธ ได้แก่ การเผยแผ่ต้นทุนเดิมในแหล่งท่องเที่ยวของพระสงฆ์สายวัดป่า การเผยแผ่ปฏิปทาของพระสงฆ์สายวัดป่าที่ยังมีชีวิตอยู่ และการเสริมสร้างแหล่งท่องเที่ยวของพระสงฆ์สายวัดป่ารุ่นใหม่ 3) ยุทธศาสตร์ที่ 3 จัดกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 2 กลุ่มยุทธ ได้แก่ รูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่า และสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกื้อกูลต่อพระสงฆ์สายวัดป่า

กลุ่มยุทธศาสตร์ที่ 6: ยุทธศาสตร์ด้านการเฝ้าระวังปัญหาจากการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มนี้ประกอบด้วย 2 ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์ที่ 1 ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยว

เชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ มาตรการความปลอดภัยต่อชีวิตของนักท่องเที่ยว และ มาตรการความปลอดภัยต่อทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว 2) ยุทธศาสตร์ที่ 2 การเฝ้าระวังปัญหาและผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำแนกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ การเฝ้าระวังปัญหาที่จะกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว และแนวทางป้องกันและแก้ปัญหาการท่องเที่ยวในวัดป่า

5. อภิปรายผลการวิจัย

การท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นไปควบคู่กับการเคลื่อนไหวในปฏิปทาและวิถีชีวิตของพระสงฆ์สายวัดป่า พฤติกรรมของชาวพุทธทั่วไป ที่มักเดินทางเข้าไปสักการะพระสงฆ์ที่ตนเองเคารพนับถือ ซึ่งเป็นพฤติกรรมของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูวิมลศิลปกิจ (เรืองฤทธิ์ ธนปญโญ) และคณะ (Prakru Vimonsillapakit (Rueangrit Thanapunyo), et al. (2012 : 21) ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เป็นการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีเป็นการท่องเที่ยวที่เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มพูนคุณประโยชน์ทางเศรษฐกิจสังคมและปันผลประโยชน์กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งชุมชนต่างๆ ที่วัดตั้งอยู่ เพื่อก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชนและยังเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา นอกจากนี้แล้วในการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิง

พุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดคุณค่าและความซาบซึ้งในวิถีปฏิบัติและหลักธรรมคำสอนจึงเป็นการท่องเที่ยวในเชิงคุณธรรม และไม่สิ้นเปลืองงบประมาณ แต่จะมีปัญหาเกี่ยวกับการบริการและการจัดปัจจัยเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว อีกทั้งแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งขาดการจัดการอย่างเป็นระบบ เนื่องจากไม่ได้ถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยว ส่วนการท่องเที่ยวเป็นผลพวงมาจากกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นการนำต้นทุนทางศาสนาไปเป็นปัจจัยส่งเสริมการท่องเที่ยว และมีความเห็นสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 2 ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ที่ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพให้มีความเติบโตอย่างยั่งยืน โดยส่งเสริมการกระจายการเดินทางท่องเที่ยวและการเติบโตทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดและภูมิภาค สร้างการรับรู้เอกลักษณ์ของพื้นที่ เพราะการท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นทางเลือกของนักท่องเที่ยวที่กำลังมีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง จึงควรมีการกระจายแหล่งท่องเที่ยวและเชื่อมโยงกันเป็นเส้นทางท่องเที่ยวแต่ละรูปแบบ ในส่วนที่ควรเฝ้าระวังเกี่ยวกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของพระสงฆ์สายวัดป่าก็คือไม่ควรพัฒนาสิ่งก่อสร้างให้มีความเจริญทางวัตถุมากเกินไป เพราะจะทำลายอัตลักษณ์ของพระสงฆ์สายวัดป่าที่เน้นความสงบร่มรื่น รวมทั้งหายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตามวิถีทางของพระสงฆ์สายวัดป่าอย่างเหมาะสม

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1.1 กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ควรนำผลการวิจัยไปปรับใช้เพื่อส่งเสริมศักยภาพ การท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์สายวัดป่าใน แต่ละพื้นที่ให้มีรูปแบบที่ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งจัดทำ แผนการท่องเที่ยวเชิงพุทธเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

1.2 มหาเถรสมาคมควรมีการเพิ่ม นโยบายของคณะสงฆ์จากภารกิจเดิม 6 ด้านโดย เพิ่มภารกิจด้านการท่องเที่ยวเข้าไปด้วย เพื่อให้มี กรอบยุทธศาสตร์ในการปฏิบัติร่วมกัน รวมทั้ง กำหนดแผนในการท่องเที่ยวเชิงพุทธในรูปแบบ ต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับภารกิจการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

2.1 พื้นที่วิจัยทั้ง 6 แห่ง ควรมีการ จัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ โดยมีการจัดทำ แผนการท่องเที่ยว กำหนดรูปแบบการท่องเที่ยว เสริมสร้างปัจจัยการท่องเที่ยว โดยมีการนำแนวคิด การจัดการท่องเที่ยวมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ วิจัย

2.2 พื้นที่วิจัยทั้ง 6 แห่ง ควรมีการ ตั้งศูนย์บริการนักท่องเที่ยว โดยมีบุคลากรด้านการ

ท่องเที่ยวอำนวยความสะดวก มีการอบรมบุคลากร การท่องเที่ยว และจัดตั้งกลุ่มจิตอาสาเพื่อช่วย เหลือกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว เชิงพุทธในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แนวทาง การเสริมสร้างปัจจัยการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระ สงฆ์สายวัดป่า การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ของพระสงฆ์สายวัดป่าในบริบทของพระสงฆ์สาย วัดป่าที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

7. องค์กรความรู้ที่ได้รับ

จากการวิจัยพบว่า ควรนำแนวคิดการ จัดการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาปรับใช้ให้เหมาะสม กับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธของพระสงฆ์ สายวัดป่า โดยมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การ ท่องเที่ยวด้านการอนุรักษ์วิถีชีวิตพระป่าการ ส่งเสริมการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การบูรณาการการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น การเผยแผ่ แหล่งท่องเที่ยว และการเฝ้าระวังปัญหาจากการ ท่องเที่ยว โดยใช้การท่องเที่ยวมาเป็นส่วนหนึ่ง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง

References

- Komchadluek. (2017). *S k v. promoting promote research management Tourism of Buddhist*. <http://www.komchadluek.net/detail/20130808/165421/html> (Accessed 10 may 2017).

- Managemer of daily (2017). *Tourists flock to Thailand are expected that end of this year will break though the sky 28 million peoples*. <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9580000091420> (Accessed 10 may 2017).
- Ministry of tourism and Sport. (2011). *Strategic of ministry of tourism and Sports b.e. 2012-2016*. Bangkok : ministry of tourism and sport.
- National statistical office. (2014). *Survey of Thai travel behavior b.e. 2014*. Bangkok : Office of forecast statistics office statistics of national.
- Planning and Budget Division, division Khon Kaen provincial administrative organization. (2011). *Report on monitoring and evaluation of participation of Khon Kaen provincial administrative organization in promoting tourism in Khon Kaen province*. Khon Kaen : Khon Kaen provincial administrative organization.
- Prakru Vimonsillapakit (Rueangrit Thanapunyo), et al. (2012). A study of Forms and condition of learning sources of temples that Are tourism attraction in Chaingrai province. *Research of report*. Chaingrai : Mahachulalongkornrajavidyalaya university.
- Pramaha Sutit Apakaro, et al. (2017). *the form of networks of social learning in Buddhism tourism*. <http://ejournals.swu.ac.th/index.php/JOS/article/viewFile/3811/3800> (Accessed 10 may 2017).
- Voice of America. (2017). *India interested promote religion tourism in group of Buddhists in Thailand Japan and other countries that has Buddhists too*. <http://www.voathai.com/content/india-buddhist-tourism-nm/1606995.html>. (Accessed 10 may 2017).